

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ ДЕРОСІЯНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ АНТРОПОНІМІВ

Хом'як Іван Миколайович

*доктор педагогічних наук, професор,
професор катедри української мови та літератури
Національний університет "Острозька академія"
м.Остріг, Україна
I.M.Khomiak@gmail.com*

Парадоксальна ситуація склалася: росіян називаємо орками, рашистами, москалями, ненависною ордою; на письмі російські топоніми записуємо з малої літери; у словесних формулюваннях практикуємо прийменник *на*: на Росії, - а в антропонімах утворюємо моделі російських імен та прізвищ, ще й ображаємося, коли нам роблять зауваження вчителі, науковці або ж просто патріотично налаштовані співвітчизники:

- Я не Олена, моє ім'я – Альона;
- За паспортом я Данілішин, а не Данилишин;
- Батьки називають мене Дімою, а не Дмитром. До того ж, зауважте, у "Єдиних новинах" журналіст Діма Анопченко, радіоведучий "Променя" – Діма Захарченко, телеведучий програми "Світ навиворіт" рекламує себе Дімою Комаровим.

Російське самодержавство робило все можливе, щоб підпорядкувати собі український народ, і не тільки економічно й політично, а й духовно, створивши для наших співвітчизників такі умови, аби шляхом завуальованої росіянізації власних назв глибше вмурувати національно забарвлені прізвища й імена у фундамент імперського минулого, приписуючи собі досягнення українців у такий, здавалося б, невидимий спосіб.

Наукою про наші імена є антропоніміка (від гр. – людина, ім'я) – галузь ономастики, що вивчає власні назви людей [1, с.35]: особові імена, форми по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми, криптоніми. Зосередимо увагу на українських прізвищах, що становлять генокод і духовний скарб нашого народу.

Проблемі нормалізації вживання особових імен і прізвищ присвячено праці І.Глинського, С.П.Левченка, Л.Г.Скрипник, Н.П.Дзятківської, А.М.Поповського та ін. *Мета нашого дослідження* – проаналізувати відповідність сучасних прізвищ правописним канонам, з'ясувати причини їх деформування, ламання природних мовних кодів.

У ХУП сторіччі майже всі українці мали свої прізвища, які часто трансформувалися з імен, роду діяльності, місця проживання тощо, наприклад: від імені Микола – *Миколаєнко, Миколайчук*; за сферою діяльності: син столяра – *Столяренко, Столярчук*; чоловік, який мешкав за річкою, - *Зарічнюк*, у лісі - *Лісовенко* і т. ін. Стабільності прізвища набули в ХІХ ст. і зміцнювали відчуття національної причетності наших співвітчизників. Будь-яка видозміна їх

порушує основи української ідентичності, сприяє намаганням російської ідеологічної машини реалізувати своє бачення українських імен і прізвищ, зокрема через графічне спотворення в РАЦСах.

Казуїстичне маніпулювання прізвищами яскраво проілюстровано в бестселері В.Шкляра "Чорний Ворон": на початку роману головний персонаж постає як червоний командир, штабс-капітан *Чорноусов*, прізвище якого в армії переінакшили з Чорновуса; у чекіста Петра *Птіцина*, родом із Одеси, прізвище дідуса було Птах; отаман Пилип Хмара видозмінив свою зовнішність і подався до Криму, де жив під прізвищем *Філіпов*; повстанець Невіруючий Хома одружився з росіянкою, взяв її прізвище і вже як *Фома* Голиков повернувся з Донбасу на Звенигородщину [3, с. 34, 78, 405, 424].

А.А.Бортняк радить працівникам засобів масової інформації не обстоювати викривлені несприятливими історичними обставинами чи казенними принципами форми прізвищ *Подолянін, Кузнічук, Нікітюк, Антосевич, Огороднік* тощо, ілюструє правильні написання цих і подібних прізвищ – *Подолянин, Кузничук, Никитюк* (радіше *Микитюк – І.Х.*), *Антосевич, Огородник, Пилипенко, Калениченко, Кулик, Нижник*, незалежно від того, як їх колись записав "канцелярський мудрій" [1, с.36-41]); не вкладаються в українські рамки і прізвища – *Алексєєнко, Казак, Тіхонюк, Закусіло, Белік*, що походять від лексем – *Олекса, козак, Тихін, закусити, білий*; кумедно звучать прізвища в такій інтерпретації – *Крот, Рябоконь, Трегуб, Кот, Поп, Сокол, Куцевол* замість *Крит, Рябокінь, Тригуб, Пін, Кит, Сокіл, Куцевіл*.

У прізвищі людини закодовано завдання роду. З огляду на це в умовах незалежної держави маємо можливість відновити правильність своїх прізвищ або трансформувати їх відповідно до моделей українських прізвищ, які надзвичайно різноманітні за джерелами творення та граматичним складом. І хоча належать до розряду іменників, та за походженням, будовою й особливостями відмінювання їх поділяють на дві групи: прізвища прикметникового типу і прізвища іменникового типу [2, с.280-296]. До першої групи належать: 1) прізвища у формі прикметників і дієприкметників, що мають у називному відмінку закінчення *-ий (-ій)* у чоловічому роді, - *Озерський, Шидловський, Будній* та *-а, -я* - в жіночому роді – *Дзеньківська, Мізерна, Городня*; частина з них має суфікси *-ськ, -цьк, -зьк* – *Андріївський (-ська), Гарницький (-цька), Залузький (-зька)*; 2) прізвища, які походять від стягнених (коротких) прикметників, – *Зелен, Молод*, нечленних форм дієприкметників – *Мазан, Ковтун*; 3) прізвища у формі присвійних прикметників на позначення назви сина або дочки, утворені від імені чи прізвиська батька або матері за допомогою суфіксів *-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин (-їн)*, – *Іванів, Зеров, Гринь*, а також на *-ишин (-їшин)*, утворені від назви матері на *-иха, -* *Василишин, Мусіишин*.

До прізвищ іменникового типу належать прізвища: 1) утворені лексико-семантичним способом – *Семерин, Стельмах, Комар*; 2) морфологічним способом за допомогою словотвірних суфіксів *-ак (-як), -ань, -ар, -ач, -ег(а), -евич, -ейко, -енко, -ець, -ик, -ил(о), -ич, -ище, -к(о), -ник, -ович, -ок, -ук(-юк), -ун, -унь, -ура (-юра), -усь, -ух (-юх), -чак, -чук – Вишняк*,

Грабар, Сагач, Зданевич, Шумейко, Буйненко, Карповець, Боровик, Решетило, Зварич, Василице, Самійленко, Винник, Полухович, Петручок, Павлюк, Павлунь, Місюра, Смусь, Голоух, Стрільчак, Герасимчук; 3) синтаксично-морфологічним способом шляхом складання основ різних частин мови – *Доброграй, Вернидуб, Сухомлин, Котигорошко, Самосій, Неумита.*

Запис українських прізвищ здійснюють згідно з правилами "Українського правопису", проте в документах нерідко простежуються недогляди: відхилення в коренях відіменних прізвищ – *Михайлюк, Михайлишин* (потрібно *Михайлюк, Михайлишин*, бо походять від імені *Михайло*), *Гринишина* (слід *Гринишина*, бо *Григорій, Григір*), *Васілюк* (треба *Василюк*, бо *Василь*), *Оніщук* (необхідно *Онищук*, бо *Онисько*), *Денісюк* (треба *Денисюк*, бо *Денис*); спотворення суфіксів, що формують ті чи ті моделі відіменних українських прізвищ, – *Стефанішина* (потрібно *Стефанишина*, бо *Стефаниха*), *Кузьміч, Галіч, Мініч, Люліч* (замість *Кузьмич, Галич, Мініч, Люлич*); порушення нормативної форми прізвищ на *-иченко* (*Михайліченко, Старіченко, Калиніченко* замість *Михайличенко, Стариченко, Калиниченко*); заміна в коренях *и* на *і* (*Скібицький, Кісіль, Слівинська* замість *Скибицький, Кисіль, Сливинська*); неправомірна видозміна суфікса *-ик* (*Кусік, Круглік*, треба *Кусик, Круглик*). Поза увагою лишають вимогу написання літери *і* у прізвищах, утворених від слів, де *і* чергується з *о* або *е*, – *Грім (Грома), Кім (Кота), Ведмідь (Ведмедя), Пиріг (Пирога)*; використання апострофа після літер на позначення губних приголосних перед *я,ю,є,ї*, що означають два звуки, – *Сав'юк, М'ялюк, Клим'юк*. Апостроф не пишеться, якщо перед літерою на позначення губного приголосного є інша, крім *р*, що належить до кореня (*Морквянко*), але *Карп'юк, Верб'яний, Черв'яченко*.

Серед проілюстрованих антропонімів із правописними недоглядами наявні моделі російської структури, неправомірно вжиті в українському контексті. Російську літеру *и* необхідно передавати українською *и* й адекватно озвучувати у прізвищах, утворених від власних імен, спільних для української та російської мов – *Данилов, Климов, Михайлова, Никифоров, Титов, Бенедиктова*; у прізвищах, утворених від коренів, спільних для української та російської мов, – *Синельникова* (синій), *Новикова* (новий), *Кисельов* (кисіль); у суфіксах *-иц, -ик* – *Синицин, Скобликов, Колесников*. Російській літері *е* відповідає українська *є*, коли в середині слів російській літері *е* відповідає українська *і* – *Резников* (різати), *Беляков* (білий).

В умовах формування українськомовного простору постала проблема повернення генетично зумовлених антропонімів з метою відродження національної єдності, відновлення й зміцнення української ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бортняк А.А. Ну що б, здавалося, слова ...: Бесіди про культуру української мови. Київ: Український письменник, 1994. 73 с.
2. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: словник-довідник. Київ: Наукова думка, 1986. 310 с.
3. Шкляр В. Залишенець. Чорний ворон: роман. Харків: Книжковий Клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2014. 432 с.